

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
LİSANSÜSTÜ
ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU-1

Editörler

Prof. Dr. Hidayet AYDAR & Arş. Gör. Muhammet EZBER

İstanbul 2017

İbrahim b. Tahman'ın (Ö.163/780) Meşyeha Adlı Eserinin Hadis İlmindeki Yeri ve Önemi

Muhammet EZBER^{1*}

Giriş

Hz. Peygamber'in kendisine inen Kur'an'ın açıklayıcısı olduğu onun dine müteallik eylem ve söylemlerinin dinde bağlayıcılığı ilim ehli tarafından kabul edilen bir hakikattir. Onun eylem ve söylemleri bize doğru aktarılırken ister istemez ona izafe edilen bir söz ve yazı hüviyetinde aktarılmaktadır. İşte ona izafe edilen bu söz ve yazı hüviyetinin kendisi **sened (+) metin** olarak hadistir. Metin, Hz. Peygamber'e izafe edilenin kendisi; sened ise onun doğru/yanlış bir şekilde gelişinin alameti farikası tespiti nirengidir. Bir söz veya eylem Kur'an'ın ruhuna ne kadar uygun olursa olsun şayet sahih bir senedi yoksa onun Hz. Peygamber'e izafesi söz konusu olamaz. Hadis, Kur'an'ı Kerim'den sonra dinde ikinci delil olarak kabul edilmektedir. Hadis, kısmen Hz. Peygamber döneminde, belirleyici olarak vefatı sonrasında; sözlü nakil ve yazı ile tespit edilip korunmaya çalışılmıştır. Bu ilim müellifler aracılığıyla önce sahife, nüsha, cüz vb. meteryallere daha sonra da musannef, cami, sünen vb. meteryallere geçirilerek günümüze ulaştırılmıştır.

İbrahim b. Tahman da erken dönem hadis ilimleri ile ilgilenen büyük bir muhaddistir. Eseri günümüze ulaşan en eski eserlerden biri olma saygınlığına sahiptir. Bu çalışmamızda eseri hadis ilmi açısından değerlendirmeyi hedeflemekteyiz.

1 * İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi mezber@hotmail.com

I.

A- İbrahim b. Tahmân'ın Hayatı

İbrahim b. Tahmân'ın tam ismi kaynaklarda Ebû Saîd İbrahim b. Tahmân b. Şu'be el-Herevî'dir.²

Künyesi kaynaklarda genellikle Ebû Saîd olarak geçmektedir.³ Ancak bazı kaynaklarda Ebû Amr olarak da zikredilmektedir.⁴

İbrahim b. Tahmân kaynakların çoğuna göre Herât'ın Başân köy/kasabasında doğmuştur.⁵ Orada fazla kalmadığı ve Nisâbü'r'a göç ettiği ve orada yetiştiği belirtilmektedir.⁶

İbrahim b. Tahmân çocuk sahâbîlerin son döneminde dünyaya gelmiş olup tebe-i tâbiîndendir.⁷ Herhangi bir sahâbî ile görüştüğüne dair bir bilgiye ulaşamadık.

İbrahim b. Tahmân'ın doğum tarihiyle ilgili elimizde kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte çağdaşları olan kişiler dikkate alınarak tahminen h. 90'da doğmuş olabileceği belirtilmektedir.⁸

İbrahim b. Tahmân'ın hangi etnik kimliğe sahip olduğu ile ilgili bir bilgiye kaynaklarda ulaşamadık. Etnik kimliğine işaret edebilecek tek bilgi

- 2 el-Mizzî, Ebû'l-Haccac Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf, Tehzîbü'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf, 35 c., Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 2.bs., 1983 C. II, s. 108; es-Suyutî Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, Tabâkâtu'l-huffâz, Beyrut, Dâru'l-Kütüb-i'l-İlmiyye, 1983, s. 96;
- 3 ed-Dûlâbî Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Verrâk, el-Künâ ve'l-esmâ, Beyrut, Dâru'l-Kütüb-i'l-İlmiyye, 1999, C. I, s. 419; Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, el-Künâ ve'l-esmâ, Thk. Ahmed el-Kaşkarî, 2 c., Medine, Câmîati'l-İslamiyye, C. I, s.358; İbn Mende Ebu Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yahya, Fethu'l-babî fi'l-künâ ve'l-elgâb, Thk. Muhammed el-Faryâbî, 2 c., Riyad, Mektebetü'l-Kevser, 1996, s. 371; Zehebi Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, el-Müktenâ fi serdi'l-künâ, Thk. A.Aziz Murad, Medine, el-Meclisü'l-İlmî, 1988, C. I, s. 268.
- 4 İbn Hibban, Meşâhîru ulemâi'l-emsâr, Thk. Mecid b. Mansur, Beyrut, Dâru'l-Kütüb-i'l-İlmiyye, 1995 s. 232.
- 5 es-Sem'ânî Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed Mansûr et-Temîmî, el-Ensâb, Thk. Abdurrahman b. Yahya el-Yemânî, 12 c., Kahire, Mektebetü İbn Teymiyye, 1980, C. II, s. 38.
- 6 İbnü'l Cevzi Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, el-Muntazam fi târihi'l-mülük vel'ümem, Thk. Muhammed Abdu'l-Kâdir Atâ ve Mustafa Abdu'l-Kâdir Atâ, 19 c., Beyrut, Dâru'l-Kütüb-i'l-İlmiyye, 1992, C. VIII, s. 265.
- 7 Zehebi, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, Thk. Şuayb Arnâvud v.d., 25 c., Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1981-1988, C. VII, s. 379; İbn Hibban, es-Sikât, 9 c., Haydarâbâd, Dâiretü'l-Meârifü'l-Osmani, 1973, C. VI, s. 27.
- 8 İbrahim b. Tahmân, Meşyehatu İbn Tahmân, Thk. Muhammed Tahir Malik, Dimeşk, Matbüât Mecmei'l-Lügati'l-Arabiyye, 1983, s. 18, 19.

el-Hatîb Bağdâdî'nin eseri *Tarihü Bağdad*'ta verdiği bir rivâyette Cerîr adlı râvînin İbrahim Tahmân'ı Türk yüzlü olarak nitelendirmesidir.⁹

İbn Tahmân'ın ölüm tarihinin hangi yıl olduğuyla ilgili farklı bilgiler sunulmuştur. Kaynakların bir kısmında ölüm tarihi h.163¹⁰ bir kısmında h.168¹¹ bir kısmında h.170¹² olarak verilmiştir. Araştırmalarımız neticesinde ağırlıklı olan görüş onun h.163 yılında Mekke'de vefat ettiğidir.

İbrahim b. Tahman'ın Nişabur, Merv, Kufe, Basra, Bağdat, Mekke, Medine gibi zamanın ilim merkezlerine ilim elde etmek için rihleler yaptığı bilinmektedir. Bu rihleler sayesinde Ebu Hanife, İmam Malik, Musa b. Ukbe, Şu'be b. Haccâc, Eyyüb es-Sahtiyânî, Süfyân es-Sevrî, Abbâd b. İshak gibi önemli isimlere öğrencilik yapmıştır.¹³

İbrahim b. Tahman'ın itikati olarak mürcie'ye mensup oluşu bazı ehl-i hadis uleması tarafından eleştiri konusu yapılmışsa da genel görüş onun aşırı bir mürciî olmayıp¹⁴, ircâ görüşüne davetçi olmadığını belirtir.¹⁵ Kaynaklar ircâ görüşünün; imanın amelsiz söz olduğunu ve amellerinin terkinin imana zarar vermediğini iddia eden habîs Mürcie'den olmadığını, bilakis büyük gü-

9 el-Bağdâdî Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatib, *Tarihü Bağdâd ev medineti's-selam*, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, 17 c., Beyrut, Dâru'l-Garbi'l İslami, 2001, C. VII, s. 15.

10 İbn Mencüye, Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Yezdî el-İsfahânî Ebû Bekr, *Ricâlü Sahîhi Müslim Thk. Abdullah el-Leysi*, 2 c., Beyrut, Dâru'l-ma'rife, t.y. C. I, s. 40; el-Hatib Bağdâdî, a.g.e., C. VII, s.21; Zehebî *Tezkiratü'l-huffâz*, 4 c., Beyrut, Dâru'l-kütüb-i'l-ilmiyye, t.y., C. I, s. 213; *Tarihü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, 15 c., Beyrut, Dâru'l-garbi'l-İslamî, 2003 C. IV, s. 274, 300; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü't-Tehzib*, 12 c., y.y., Dâiretü'l-Meârifü'l-Nizamiyye, 1908, C. I, s. 130; Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halil b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l vefiyât*, Thk. Türkî Mustafa, 29 c., Beyrut, Dâru ihyaü't-türâs, 2000, C. VI, s. 19.

11 Mizzi a.g.e., C. II, s. 115, Zehebî, Nübelâ, C. VII, s. 378.

12 İbn Hibbân, *es-Sikât*, C. VI, s. 27, Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü tehzibi'l-kemâl*, Thk. Adil b. Muhammed ve Üsame b. İbrahim, 12 c., Kahire, Daru'l-Fârûk, 2001, C. I, s. 220.

13 el-Kelâbâzî Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Buhârî, *el-Hidâye ve'l-irşâd fi ma'rifeti ehli's-sika ve's-sedâd ellezîne ahrece lehüm el-Buhârî fi câmiih*, Thk. Abdullay el-Leysi, 2 c., Beyrut, Dâru'l-ma'rife, 1987, C. I, s.53; İbn Mencüye, a.g.e., C. I, s. 40; *Tarihü Bağdâd*, C. VII, s. 13; Mizzi a.g.e., C. II, s. 109, 110; Moğultay, a.g.e., C. I, s. 220; Zehebî, Nübelâ, C. VII, s. 379; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, C. I, s. 129

14 Bazı kaynaklarda aşırı mürciî olduğu bilgisi de mevcuttur. Bkz. el-Ukaylî Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ, *Kitâbü'd-duafâi'l-kebir*, Thk. A. Emin Kal'acı, 4 c., Beyrut, Dâru'l-Kütüb-i'l-ilmiyye, t.y., C. I, s.56.

15 Sönmez Kutlu, ısrarla onun bir mürciî şeyhi ve davetçisi olduğunu vurgular. Bkz. Sönmez Kutlu, *Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Ankara, TDV yay., 2000., s. 250. Bazı kaynaklar ise Tahmân'ın, Nisâbürluları Cehm'in görüşlerinden ircâ'ya çevirdiğini belirtir. Bkz. el-Hatib Bağdâdî, a.g.e., C. VII, s.16. Bu iki bilgi şu şekilde anlaşılabilir: Tahmân sadece Cehm'in görüşünde olanları ircâ'ya ve Allah'ın sıfatlarını tanımaya davet ediyor bunun dışında ircâ daveti ve propagandası yapmıyordu.

nah sahibini tekfir etmeyen ve affını ümit eden bir görüş olduğunu dile getirmiştir.¹⁶

Ehl-i hadis'in neredeyse¹⁷ tamamına göre o sika bir ravidir.¹⁸ Yahya b. Eksem; İbrahim b. Tahmân'ın; Horâsân, Irak, Hicaz'ın en sikası, en seçkini ve en bilgini olduğunu dile getirmiştir.¹⁹ Bu ifadeyi Irak ve Hicaz için mübalağalı bulsak da Horasan'da kendi dönemi için yerinde bir tespittir.

II.

A- Eserin İsmi ve Genel Özellikleri

Meşyeha, lügatta yaşlı demek olan “şeyh” kelimesinin çoğuludur.²⁰ Büyüklüğü ve saygınlığından ötürü, öğretmen ve hocaya da şeyh denilmiştir. Hâdis literatüründe istilâh olarak meşyeha; “muhaddisin, görüştüğü, hadis aldığı veya görüşme de kendisine icâzet vermiş olan hocalarını ve onlardan aldığı rivâyetlerini zikrettiği kitaplara” denmektedir.²¹ Buna göre meşyeha, mu'cem ile aynı anlamdadır. Fakat mu'cemlerde hocalar alfabetik tertip edilirken, meşyehalarda üç ayrı tertip şekli uygulanabilir: Alfabetik, vefat tarihlerine göre veya şehirlere göre. Bunlardan şehirlere göre tertip şekli daha az kullanılmıştır.²² Bilinen ilk Meşyeha Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân b. Cüvân (Cüvân) el-Fesevî (ö.277/890)'ye aittir.²³ Tesbit edebildiğimiz kadınıyla kronolojik olarak bu eseri Kütüb-i sitte müelliflerinden olan Nesâi'nin

- 16 Mizzi a.g.e., C. II, s. 111-112, İbn Hibban, el-Mecrûhîn, Thk. Mahmud İbrahim, 3 c., Beyrut, Dârü'l-ma'rife, 1996, C. III, s. 71.
- 17 Hadis hafızı Muhammed b. Abdullah Ammâr el-Mavsili, İbn Tahmân'ın “zayıf” ve “muztaribü'l-hadis” olduğunu dile getirmiştir. Bkz. İbnü'l Cevzi, Kitâbü'd-duafâ ve'l-metrûkîn, Thk. Ebû'l-Fida Abdü'l-Gazî, 3 c., Beyrut, Dârü'l-kütüb-i'l-ilmîyye, 1986, C. I, s. 36; İbn Şâhîn Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî, Târihü esmâi'd-duafâ ve'l-kezzâbîn, Thk. Ahmed el-Kaşkarî, y.y., 1989, s. 49
- 18 İbn Hacer, Tehzîbü't-tehzîb, C. I, s. 129; İbn Hacer Takribü't-Tehzîb, Thk. Muhammed Avvâme, Haleb, Dârü'r-reşid, 1991, s. 90; el-Hatîb Bağdâdî, Târihü Bağdâd, C. VI, s. 516; İbn Ebû Hâtîm, el-Cerh ve't-Ta'dîl, 9 c., Haydarabad, Dâiratü'l-Meârifü'l-Osmâni, 1952, C. II, s. 107,108;
- 19 el-Hatîb Bağdâdî, Târihü Bağdâd, C. VII, s. 14; Mizzi a.g.e., C. II, s. 112; Zehebî, Nübelâ, C. VII, s. 381.
- 20 Şeyh kelimesinin Meşyeha dışındaki çoğul lafızları: Şüyüh, Eşyâh, Meşâyih, Meşyühâ bkz. Cevheri Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, es-Sihâh tacu'l-luga ve sihâh el-arabiyye, Thk. Ahmed A. Addâr, 6 c., Beyrut, Darü'l-ilmî'l-melâyîn, 1956-1984, C. I, s. 425.
- 21 Kettânî Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs, er-Risâletü'l-müstetrafe li-beyâni meşhûri kütüb-i's-sünneti'l-müşerrefe, Dârü'l-beşâiri'l-İslamiyye, 1993 s. 140
- 22 Mehmet Eren, Hadis Edebiyatında Mu'cem-Meşyeha Türü Eserler (Muhaddislerin Kaynak Eserlerin Korunmasına Yönelik Çalışmaları.) Selçuk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi Güz /2005 Sayı 20. s. 21. Meşyeha-Mu'cem türü kitaplar bu iki ismin yanında Fehrese, Bernamec, Fehrese(Fihrist), Sebet gibi kavramlarla da isimlendirilmişlerdir. Eren, a.g.m., s. 20-21.
- 23 Eren, Hadis İlminde Ricâl Bilgisi ve Kaynakları, Konya, Selçuk Üniv. Yayın Komisyonu, Özgün Tasarım 1. bs. s. 408.

(ö.303/915), *Tesmiyetü Meşâyih (Şüyüh)* diğer bir ismiyle *Meşyehatu Nesâi*'si takip etmektedir.²⁴

Eserin ismi *Meşyeha* ile muhtevası arasında çelişki bulunduğu zira *Meşyeha* türü eserlerin; müellifin, hocalarının isimlerini temel alarak oluşturduğu eserler olduğu ama İbn Tahmân'ın eserinde böyle bir durumun bulunmadığı ve bu sebeple eserin orijinal isminin bu olamayacağı iddia edilmiştir.²⁵

Eserin muhakkiki Tahir Malik buradan hareketle eserin isminin İbnü'n-Nedim'in ilk sırada zikrettiği *Kitâbü's-Sünen fi'l-Fıkh* olduğunu belirtmektedir. Tahir Malik سنن ve مشيخة kelimelerinin arasında yazım benzerliği olduğunu ve zamanla "Sünen" ifadesinin "Meşyeha" ifadesine dönüştüğünü (tashife uğradığını) beyan ederek görüşünü temellendirmektedir.²⁶ Sünen ve Meşyeha kelimelerinin hem harf sayılarını hem Meşyeha kelimesinin ilk ve son harflerinin yazılış şeklini göz önünde bulundurduğumuzda böyle bir dönüşüm iddiası pek isabetli görünmemektedir.

Abdurrahman et-Tâî'ye göre tashif, نسخة kelimesinden مشيخة kelimesine doğru olmuştur. Aynı zamanda et-Tâî'ye göre eser müstakil bir eser olup ismi *Nüshatü İbn Tahmân*'dir.²⁷

et-Tâî'nin görüşü daha isabetli gözükmekle birlikte eserin ismi hakkında kesin bir yargıya varmak şu anlık mümkün gözükmemektedir.

Kaydedildiğine göre İbrahim b. Tahmân'ın günümüze ulaşan ve araştırma konusu yaptığımız eserin yazma nüshası Şam'daki Zahiriyeye Kütüphanesi 107 numara 04²⁸ nolu sayfada bulunmaktadır. *Meşyeha*, içinde bulunduğu el yazmasının 236-256. sayfaları arasındadır. Toplam 21 varak olan eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, ikinci bölüme göre daha hacimsiz olup bu bölümde 85 hadîs bulunmaktadır. İkinci bölüm ise 123 hadîs ihtiva etmekte olup eserdeki toplam hadîs sayısı 208'dir. Eserde herhangi bir bölüm ya da bab başlığı tarzında tasnif yoktur.

24 Nesâi, *Tesmiyetü Meşâyih*, Mekke, Darü Alim el-fevâid, 2002, s. 25-26. Meşyeharla ilgili bilgi almak için bkz. Kettâni, a.g.e., s. 140-142; Eren, a.g.e., s. 408.

25 İbn Tahmân, a.g.e., s.11,12. Muhakkik bu değerlendirmesinde; Fesevî'nin *Meşyeha*'sının da her ne kadar 300 kadar âlimin ismini veren bir eser olduğu ifade edilmişse de günümüze ulaşan 2. ve 3. cüzlerde böyle bir sistem söz konusu olmayışını göz ardı etmiş gözükmemektedir. Bu durumda Fesevî de olduğu gibi aynı durumun İbn Tahmân içinde olabileceği İbn Tahmân'ın eserinin isminin herhangi bir tashife uğramamış olabileceği düşünülebilir. Bkz. Kandemir, "Fesevî", DİA, C. XII, s. 425.

26 İbn Tahmân, a.g.e., s. 6, 17.

27 Abdurrahman et-Tâî, *Meşyeha*'nın ismi, (Çevrimiçi) <http://www.ahlalhdeth.com/vb/showthread.php?t=182976>, 10.10.2015

28 Fuad Sezgin sayfa numarasını 10 olarak vermektedir. Bkz. Sezgin, Fuad, *Târihü't-türâsi'l-Arabî*, Trc. Mahmûd Fehmi Hicâzî, Riyâd, Emîr Mıntuka, t.y, C.I, s. 171.

Eserin sayfa ebadı 13x15 cm.dir. Sayfalardaki satır sayısı 17-19 aralığındadır. Eserin metni içerisinde kelimeler genellikle iç içe girmiş olup nadiren kelime aralarında boşluklar vardır.²⁹

İbrahim b. Tahmân bu eserini hac için çıktığı yolda uğradığı Nişâbûr'da, Cehm'in fikirlerinden etkilenenleri bu fikirlerden vazgeçirmenin hacdan daha faziletli olacağı düşüncesiyle h. 158 tarihinde telif etmiştir.³⁰

Eser; orijinalinin birincisi Ebü'l-Meâlî Abdullah b. Abdurrahman b. Ahmed b. Sâbir es-Sülemî (ö. 576/1180), ikincisi Ebû Ömer Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Kudame (ö. 607/1210) tarafından toplam iki kez ihtisârı yapılarak günümüze ulaşmıştır.³¹

Eserin ilk sayfası (el yazması 236. sayfa) الجزء الأول و الثاني من مشيخة إبراهيم بن طهمان (İbrahim b. Tahmân'ın Meşyehası 1. ve 2. cüz) ifadesi ile başlamaktadır. İkinci sayfasında (el yazmasının 237. sayfası olup eserin başlangıcıdır.) önce Besmele sonrasında Salâtü Selâm ibaresi vardır. Besmele ve Salâtü Selâm'ın ardından أخبرنا rivâyet lafzı ile İbrahim b. Tahmân'a kadar olan sened zinciri zikredilmiştir. Eser Hamdele ve Salâtü Selâm ile bitmektedir.³² Muhammed Tahir Malik eseri *Meşyehatü İbn Tahmân* ismiyle tahkik edip 1403/1983 yılında neşretmiştir.

B- Rivâyetlerin Konularına Göre Dağılımı

Meşyeha'da kitap ve bab başlığı bulunmadığından eserin içerdiği konu isimlerini belirlerken kütüb-i tis'anın benzer hadîsleri konularına göre tasnif etme yönteminden faydalanmaya çalıştık. Kütüb-i tis'a'da benzer hadîs bulamadığımız veya birkaç konuyu bir arada barındıran hadîslerde; hadîslerin ağırlıklı ve ana konusunu dikkate alarak konu isimlendirmesi yaptık. Fiten ve melâhim, eşribe ve et'ime, zekât ve sadaka gibi benzer konuları birleştirerek verdik.

Değerlendirmemizde 41 farklı konu olduğunu tespit ettik. *Meşyeha*'nın içinde en fazla bulunan konular; Hac (24), Akâid (17), Fedâilü's-Sahâbe (17),

29 Muhammed Tahir Malik bkz. İbn Tahmân, a.g.e., s. 7; Muhammed Tahir Malik, "Kitâbü'l-Meşyehati'l-Mez'ûme li İbrahim b. Tahmân" Mecelletü'l-ma'hedi'l-mahtûtati'l-Arabiyye, Kahire, C. XXII/2, 1976, s. 243.

30 İbn Tahmân, a.g.e., s. 5, 6, 20.

31 A.e., s. 8, 9; M. Tahir Malik, a.g.m., s. 248.

32 M. Tahir Malik, a.g.m., s. 245, 299; Malik'in tahkikli neşrettiği *Meşyeha*'da böyle bir ifade bulunmamaktadır.

Büyu (16), Siyer/Megâzî/Menâkıb (16), Rikâk/Birr/Zühd (15), Fiten/Melâhim (11) ile ilgilidir. Bu 6 konu eserin yarısından (%55,77) fazladır.³³

C- Rivâyetlerin Kütüb-i Tis'a'daki Dağılımı

Meşyeha'da yer alan 14 hadîs kütüb-i-tis'a içerisindeki hadîs kitaplarına aynı sened zinciri ile intikal etmiştir. Bu hadîslerin sayısal dağılımı; Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde (8)³⁴, Nesâî'nin *Sünen*'inde (4)³⁵ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde (2)³⁶, Buhârî'nin *el-Câmiü's-sahih*'inde (2)³⁷ kez şeklindedir. Ebû Dâvûd'un *Sünen*'indeki 2 hadîs ile Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki 2 hadîs senet ve metin yönüyle ortak hadîslerdir. Kütüb-i tis'a içerisindeki diğer 5 hadîs kitabına *Meşyeha*'dan herhangi bir hadîs intikal etmemiştir. *Meşyeha*'daki bir hadîs ile Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki bir hadîste ise İbn Tahmân ve sahâbi râvî aynı aradaki râvîler farklılık arz etmektedir. Bu hadîs de *Meşyeha*'dan kütüb-i tis'aya intikal eden hadîslere dâhil edilecek olursa sayı 15 olmaktadır.

D- Râvîlerin Değerlendirilmesi

1. Hoca Râvîlerinin Değerlendirilmesi

İbrahim b. Tahmân, *Meşyeha*'da 50 farklı hocadan rivâyette bulunmuştur. Katâde'den yapılan rivâyetlerle ilgili muhakkikin; ilk râvînin Katâde değil de Haccâc el-Bâhilî olduğu değerlendirilmesi dikkate alınır³⁸ bu sayı 49 olmaktadır.

İbn Tahmân'ın en fazla rivâyette bulunduğu isimler; Abbâd b. İshâk (24) Musâ b. Ukbe (23), Katâde ve Haccâc el-Bâhilî (20)³⁹, Mâlik b. Enes (16), el-Hasan b. Umâra (14), Matar el-Verrâk (11), Eyyûb es-Sahtiyânî (8), Simâk b. Harb (8), Şu'be b. Haccâc (6), Ebu'z-Zübeyr (6), el-Alâ b. Abdurrahman b.

33 Geniş değerlendirme için bkz. Muhammet Ezber, İbrahim Bin Tahmân (Ö. 163/780) ve Hadis İlimindeki Yeri, İÜSBE basılmamış yüksek lisans tezi 2015, s. 50-55

34 Ebû Dâvûd, Lukata, 1; Süne, 19 (2 hadis); İmân ve'n-Nüzûr, 23; Cenâiz, 31; Büyu ve'l-İcârât, 36; Salât, 319; Nikâh, 31;

35 Nesâî, Zekât, 15; Kasâme, 13; Akîka, 4; Cenâiz, 2.

36 Ahmed b. Hanbel, (Müsned) XXIII, 209/ 210; XXXV, 240

37 Buhârî, Eşribe, 12; Ebvâbü Taksiri's-Salât, 13.

38 İbn Tahmân, a.g.e., s. 108.

39 Muhakkikin beyanına göre Katâde'den yapılan rivâyetler İbn Tahmân'ın hocası Haccâc el-Bâhilî kanalı ile'dir. 51 Numaralı hadîste Bâhilî-Katâde isnadı verilmiş sonrasında ihtisar maksadıyla Bâhilî'nin ismi zikredilmemiştir. Bkz. İbn Tahmân, a.g.e., s. 108. Bu durumda Bâhilî'nin rivâyetleri 20'ye yükselmektedir.

Yakûb (6) ve Yahya b. Saîd (5)'tir. İbn Tahmân 23 râvîden ise sadece bir tane hadîs rivâyet etmiştir.

İbn Tahmân'ın 50 hocasından; 3'ü zayıf, 1'i zayıf ve metrûk, 3'ü metrûk, 1'i münker ve metrûk, 1'i mechûl olmak üzere toplam 9 hocası cerhedilmiştir. Cerhedilen hocalarından el-Hasan b. Umâra hariç 8'inin sadece bir rivâyeti vardır. el-Hasan b. Umâra'nın 14 rivâyeti ile cerhedilen hocaların toplam 22 rivâyeti vardır ve bu da eserin %10,5'idir. 10 râvî için sadûk, 28 râvî için kimi zaman sadece sika kimi zaman sika ifadesinin yanında sebt, imam, fâkih, mutkin, hafız, emirü'l-mü'minin ifadelerinden biri veya birkaçı kullanılarak toplam 38'i ta'dil edilmiştir. 2 Râvî için kısmen cerh sayılabilecek leyyinü'l-hadîs ifadesi kullanılmıştır.⁴⁰

2. Sahâbî Râvîlerinin Değerlendirilmesi

Meşyeha'da 51 farklı sahâbînin rivâyeti bulunmaktadır. En fazla rivâyeti bulunan sahâbîler: Abdullah b. Ömer (37), Ebû Hureyre (37), Abdullah b. Abbâs (21), Hz. Aişe (20), Ebû Saîd el-Hudrî (11), Enes b. Malik (10), Câbir b. Abdullah (9), Sâ'd b. Ebi Vakkas (6)'tır. Bu sekiz sahâbî eserin yaklaşık ¼'ünü rivâyet etmişlerdir. 34 sahâbî ise sadece bir tane hadîs rivâyet etmiştir.

İki hadîste tâbiünden olan râvî doğrudan Hz. Peygamber'den rivâyette bulunmaları (mürsel) nedeniyle sahâbî râvî bulunmamaktadır.⁴¹ Bir hadîste iki sahâbî râvî rivâyette bulunmuştur.⁴² 195 Numaralı hadîste sahâbî râvînin ismi belirtilmeyip "men/birisi" diye belirsiz bırakılmıştır.⁴³

E- Rivâyetlerin İlk Kaynağına ve İttisaline Göre Özellikleri

Eserde 8 adet kutsî⁴⁴, 2 adet mevkuf hadîs⁴⁵ bulunmaktadır. Maktû hadîs ise yer almamaktadır.

Eserde mevkûf olan 13. hadîs ehl-i kitabın kestiğini helal kılmakla ilgilidir. 170 Numaralı hadîs ise lohusa bir kadının tavaf ve say hariç her türlü hac menâsikini yapmasını emretmektedir. Helal kılma ve bir ibadetin yapılış tarzını emretme bir sahâbînin kişisel görüşü olamayacağından mahiyeti dik-

40 Ezber, a.g.e., s. 58

41 İbn Tahmân, a.g.e., 15, 64 numaralı hadisler.

42 A.e., 150 numaralı hadis.

43 A.e., s. 227.

44 İbn Tahmân, a.g.e., 12, 80, 102, 103, 104, 105, 107, 127 numaralı hadisler. 12 numaralı kutsî hadiste sahâbî râvî olan İbn Abbâs, Hz. Peygamber'i atlayarak doğrudan Allah c.c.'den rivâyette bulunmuştur. Bu teknik olarak mümkün olamayacağından munkatî olarak değerlendirmedik.

45 6, 165, numaralı hadisler. 165 numaralı hadîsin merfu senedi için bkz. Malik b. Enes, Muvatta, Hac, 4;

kate alınarak⁴⁶ bu iki hadîsi hükmen merfû olarak değerlendirdik. Dolayısıyla geriye kalan 195 hadîsin ikisi hükmen olmak üzere tamamı merfûdur.

Hadîslerin ittisal özelliği bağlamında 2 mevkuf hadîs ve 2 hükmen merfû hadîsin sahâbîde kalıp Hz. Peygambere doğrudan ulaşmadığına yukarıda değindik. Eserde 15 ve 64 numaralı hadîslerde⁴⁷ tâbiînden olan râvî sahâbî râvîyi atlayarak doğrudan Hz. Peygamberden rivâyette bulunmuştur. Dolayısıyla bu iki hadîs muttasıl olmayıp sahâbî râvînin atlanması nedeni ile mürsel⁴⁸ kategorisindedir.

Eserde 27, 28, 141 numaralı 3 hadîs mütâba'at⁴⁹ şeklinde zikredilmiştir.⁵⁰

Eserdeki hadîsler, sıhhat durumları (sahihlik oranının yüksek oluşu) ve kaynakları (tamamına yakınının merfû oluşu) açısından döneminin diğer eserlerinden farklıdır. İbrahim b. Tahmân hadîslerin sıhhat ve kaynağı açısından durumu yanı sıra ittisalına de oldukça önem vermiştir.⁵¹

F- Âli/Nâzil ve En Çok Kullandığı İsnâdları

Eserde âli isnâd ikilidir/sünâî ve bu şekilde 14 hadîs bulunmaktadır.⁵² Nâzil isnâd ise altılıdır/südâsî ve bu şekilde 3 hadîs yer almaktadır.⁵³ 82 hadîs

46 İbnü's-Salah eş-Şehrezûrî, Mukaddimetü İbn Salah (Ma'rifetü envâ'i ilmi'l-hadis), Thk. Nurettin İtr, Beyrût, Darü'l-Fikr, 1985, s. 50-51; Abdullah Aydınlı, "Merfû", DİA, C. XXIX, s. 180-181.

47 İbn Tahmân, a.g.e., s. 67, 121.

48 Tâbiün neslinden birinin doğrudan Hz. Peygamber'den - s.a.v. - naklettiği hadîs. Bkz. İbn Salah, a.g.e., s. 51-52; Ebu Zekeriyya en-Nevevî, et-Takrib ve't-Teysîr li ma'rifeti süneni'l-beşîr en-nezîr, Thk. M. Osman el-Heşt, Beyrût, Darü'l-Kitabi'l-Arabi, 1985, s. 34-35; Aydınlı, a.g.e., s. 213.

49 Bir hadîsin lafızlarına veya manasına uygun başka bir hadîsin, önceki râvisinden ayrı biri tarafından, tamamen veya kısmen aynı senedle rivâyet edilmesi, böylece bu iki hadîs ve râvînin birbirini desteklemesi. Bkz. Aydınlı, Hadîs İstihlâhı Sözlüğü, İstanbul, İfav, 2013., s. 228. Örnekler ve benzer kavramlar arasındaki farklar için bkz. İbnü's-Salah, a.g.e., s. 82-85; en-Nevevî, et-Takrib, s. 41-42; İbn Hacer, Nuhbetü'l-Fiker fi mustalahi ehli'l-eser, Beyrût, Darü İbn Hazm, 2006, s. 248-250.

50 İbn Tahmân, a.g.e., s. 79, 80, 188.

51 Seyit Ali Güşen, İlk İki Asır Hadîs Eserlerindeki Rivâyetlerin Temel Hadîs Kaynaklarına İntikali (Fiten Rivâyetleri Örneğinde), İ.Ü.S.B.E., Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul, 2014, s. 55, 56.

52 Muhakkik Ebu'z-Zübeyr'den iki isnâdlı gelen hadîsleri anane olarak değerlendirmiştir. Bkz. A.e., 36, 37, 38, 39, 41 ; Katade'den rivâyet edilen iki isnâdlı hadîslerin başında Haccâc el-Bâhilî vardır; 58, 59, 60; Diğer ikili isnâdlar: 55, 116, 117, 130, 131, 199 numaralı hadîsler.

53 A.e., 2, 147, 150 numaralı hadîsler.

üç râvîden (sülâsî),⁵⁴ 86 hadîs dört râvîden (rübâî)⁵⁵ ve 23 hadîs beş râvîden (hümâsî) oluşan isnâdlarla rivâyet edilmiştir.⁵⁶

Eserde en fazla kullanılan isnâd zinciri 14 kez ile İbrahim b. Tahmân – Musa b. Ukbe – Nâfi – Abdullah b. Ömer – Hz. Peygamber şeklindedir.⁵⁷

Bu isnâd zincirini 6 kez ile İbrahim b. Tahmân – Alâ b. Abdurrahman – Abdurrahman b. Yakub – Ebû Hureyre – Hz. Peygamber şeklindeki isnâd takip etmiştir.⁵⁸

Meşyeha'da art arda aynı isnâd zinciri geldiği zaman isnâdın tamamı verilmeyip “ve bihi” ifadesi kullanılarak bir önceki isnâda atıf yapılmıştır.⁵⁹

Sonuç

İbrahim b. Tahmân hayatını hadîs ilmine adanmış ve bu ilmin sonraki kuşaklara ulaşması için büyük bir çaba göstermiş Horasanlı bir muhaddistir. Eseri *Meşyaha* günümüze gelen en eski hadîs cüzleri arasındadır.

Eseri iki cüzden oluşmakta ve 208 hadîs ihtiva etmektedir. Eser içinde herhangi bir kitap ve bab başlığı bulunmamaktadır. Hadîsleri kütüb-i tis'a ve muhtevalarını dikkate alarak tasnife tâbi tuttuk ve 41 farklı konuda içerdiği sonucuna vardık. Hadîsler ağırlıklı olarak; Hac, Akâid, Fedâilü's-sahâbe, Siyer/ Megâzî, Büyü ve Zühd/Rikâk konuları ile ilgilidir.

Meşyeha'dan 14 adet hadîs aynı sened zinciri ile kütüb-i tis'a'ya intikal etmiştir. 1 Hadîste ise İbn Tahmân ve sahâbî râvî aynı olup aradaki râvî zinciri farklı isimlerden müteşekkil olarak Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ine intikal etmiştir. *Meşyeha*'daki hadîslerin neredeyse tamamı merfû ve muttasıl oluşlarıyla döneminin eserlerine üstünlük arz etmektedir. En fazla kullanılan

54 A.e., 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 21, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 40, 45, 46, 47, 53, 54, 56, 64, 65, 68, 69, 80, 87, 88, 90, 100, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 119, 121, 122, 124, 125, 126, 134, 136, 138, 139, 146, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 163, 164, 166, 167, 171, 173, 177, 178, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 188, 192, 193, 203, 204, 205, 206, 207, 208 numaralı hadîsler.

55 A.e., 1, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 14, 18, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 49, 50, 51, 52, 57, 61, 62, 63, 66, 67, 70, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 86, 89, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 114, 115, 118, 120, 127, 128, 132, 133, 135, 137, 140, 141, 145, 151, 154, 159, 160, 161, 165, 169, 170, 172, 174, 176, 179, 182, 187, 191, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 201 numaralı hadîsler.

56 A.e., 8, 42, 43, 44, 48, 71, 72, 84, 85, 92, 123, 129, 142, 143, 144, 148, 149, 162, 168, 175, 189, 190, 202 numaralı hadîsler.

57 A.e., 19, 155, 158, 164, 166, 177, 178, 180, 203, 204, 205, 206, 207, 208 numaralı hadîsler.

58 A.e., 87, 88, 103, 104, 105, 106 numaralı hadîsler.

59 A.e., 12, 13, 88, 108, 109, 110, 131, 143, 144, 145, 148, 149, 178, 185, 204, 205, 206, 207, 208 numaralı hadîsler.

isnâd; İbrahim b. Tahmân – Musa b. Ukbe – Nâfi – Abdullah b. Ömer – Hz. Peygamber şeklindedir. Eda ve tahammül sîgalarında dönemin an'ane özelliği gözlemlenmektedir.

Meşyeha'da en fazla rivâyette bulunduğu kişiler Musa b. Ukbe ve Abbâd b. İshâk'tır. Eserinde rivâyette bulunduğu 50 hocasından 9'u cerh edilmiştir. Bu 9 hocanın rivâyetleri de eser içerisinde %10,5'e tekabül etmektedir. Sahâbî râvîlerde muksirundan olan Abdullah b. Ömer, Ebû Hureyre, Abdullah b. Abbâs, Hz. Aîşe en fazla rivâyette bulunmuştur.

Kütüb-i tis'a içerisinde sadece Muvatta'da rivâyeti olmayıp diğer 8 eserde 90 rivâyeti mevcuttur. Rivâyetleri daha çok Buhâri, Ebû Dâvûd, Ahmed b. Hanbel ve Nesâî'nin eserlerindedir. Bu rivâyetleri en fazla; Salât, Sıyâm, Siyer/Megâzî, Talâk, Cenâiz, Zekât konuları ile ilgilidir. Buhâri ve Dârimî hariç diğer eserlerdeki rivâyetlerin tamamına yakını muttasıldır. Dârimî'nin haricindeki diğer eserlerdeki rivâyetlerin tamamına yakını merfûdur.

Meşyaha'daki isnadların çoğunluğunun muttasıl ve merfu oluşu; müsteşriklerin hadis isnadları ilk dönem eserlerinde genelde mevkuf ve maktu olarak bulunurken sonrasında muhaddislerin müdahalesi ile merfulaştırılmıştır tezinin de kendi ölçüğü çerçevesinde boşa çıkarmakta veya en azından bu tezin bu eser dikkate alınarak tekrar irdelenmesi gerektiği kapısını aralamaktadır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Müsned, Thk. Şuayb Arnavut v.d., Beyrut, Müessesetu'r-risâle, 1995
- Aydınlı, Abdullah, Hadis İstılahları Sözlüğü, İstanbul, İfav, 2013
- "Merfû", DİA, C. XXIX, s. 180-181, 2004
- el-Bağdâdî Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Hatîb, Tarîhu Bağdâd ev medineti's-selam, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, 17 c., Beyrut, Dâru'l-Garbi'l İslami, 2001
- el-Buhari, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Cûfî, Sahîhü'l-Buhârî, Thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, 9 c., Beyrut, Dâru tavgı'n-necât, 2002
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, es-Sihah tacu'l-luga ve sıhâh el-arabiyeye, Thk. Ahmed A. Addâr, 6 c., Beyrut, Darü'l-İlmi'l-melâyîn, 1956-1984
- ed-Dûlâbî Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Verrâk, el-Künâ ve'l-esmâ, Beyrut, Dâru'l-Kütüb-i'l-İlmiyye, 1999
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, Sünenu Ebî Dâvûd, Thk. İzzet Ubeyd ed-Du'as, Beyrut, Dâru İbn Hazm, 1997
- Eren, Mehmet, Hadis Edebiyatında Mu'cem-Meşyaha Türü Eserler (Muhaddislerin Kaynak Eserlerin Korunmasına Yönelik Çalışmaları.) Selçuk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi Güz /2005 Sayı 20
- Hadis İlminde Ricâl Bilgisi ve Kaynakları, Konya, Selçuk Üniv. Yayın Komisyonu, Özgün Tasarım 1. bs. s. 408.
- Ezber, Muhammet İbrahim Bin Tahmân (Ö. 163/780) ve Hadis İlmindeki Yeri, İÜSBE basılmamış yüksek lisans tezi 2015
- Güşen, Seyit Ali, İlk İki Asır Hadis Eserlerindeki Rivâyetlerin Temel Hadis Kaynaklarına İntikali (Fiten Rivâyetleri Örneğinde), İ.Ü.S.B.E., Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul, 2014
- İbn Ebû Hâtim, el-Cerh ve't-Ta'dîl, 9 c., Haydarabad, Dâiratü'l-Meârifü'l-Osmâni, 1952
- İbn Hacer el-Askalânî, Tehzîbü't-Tehzîb, 12 c., y.y., Dâiretü'l-Meârifü'l-Nizamiyye, 1908
- Takribü't-Tehzîb, Thk. Muhammed Avvâme, Haleb, Dâru'r-reşîd, 1991
- Nuhbetü'l-Fiker fi mustalahi ehli'l-eser, Beyrût, Darü İbn Hazm, 2006
- İbn Hibban, Meşâhîru ulemâi'l-emsâr, Thk. Mecid b. Mansur, Beyrut, Dâru'l-Kütüb-i'l-İlmiyye, 1995

- es-Sikât, 9 c., Haydarâbâd, Dâiretü'l-Meârifü'l-Osmâni, 1973
- el-Mecrûhîn, Thk. Mahmud İbrahim, 3 c., Beyrut, Dârü'l-ma'rife, 1996
- İbn Mencûye, Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Yezdî el-İsfahânî Ebû Bekr, Ricâlü Sahîhi Müslim Thk. Abdullah el-Leysî, 2 c., Beyrut, Dârü'l-ma'rife, t.y.
- İbn Mende Ebu Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yahya, Fet-hu'l-babi fi'l-künâ ve'l-elgâb, Thk. Muhammed el-Faryâbî, 2 c., Riyad, Mektebetü'l-Kevser, 1996
- İbn Şâhîn Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî, Târîhü es-mâi'd-duâfâ ve'l-kezzâbîn, Thk. Ahmed el-Kaşkarî, y.y., 1989
- İbnü'l Cevzi Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, el-Muntazam fi târîhi'l-mülûk vel'-ümem, Thk. Muhammed Abdu'l-Kâdir Atâ ve Mustafa Abdu'l-Kâdir Atâ, 19 c., Beyrut, Dârü'l-Kütüb-i'l-İlmiyye, 1992, Kitâbü'd-duâfâ ve'l-metrûkîn, Thk. Ebü'l-Fida Abdü'l-Gazî, 3 c., Beyrut, Dârü'l-kütüb-i'l-ilmîyye, 1986
- İbnü's-Salah eş-Şehrezûrî, Mukaddimetu İbn Salah (Ma'rifetü envâ'i il-mi'l-hadîs), Thk. Nurettin İtr, Beyrût, Darü'l-Fikr, 1985
- İbrahim b. Tahmân, Meşyehatu İbn Tahmân, Thk. Muhammed Tahir Malik, Dîmeşk, Matbûât Mecmei'l- Lügati'l-Arabiyye, 1983
- Kandemir, M. Yaşar, "Fesevî", DİA, C. XII, s. 425, 1995
- el-Kelâbâzî Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Buhârî, el-Hidâye ve'l-irşâd fi ma'rifeti ehli's-sika ve's-sedâd ellezîne ahrece lehüm el-Buhârî fi câmiih, Thk. Abdullay el-Leysî, 2 c., Beyrut, Dârü'l-ma'rife, 1987
- Kettânî Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs, er-Risâletü'l- müstet-rafe li-beyâni meşhûri kütüb-i's-sünneti'l-müşerrefe, Dârü'l-beşâiri'l- İslamiyye, 1993
- Kutlu, Sönmez, Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri, Ankara, TDV yay., 2000
- Malik b. Enes, Muvatta, Thk. M. Fuad Abdülbâki, 2 c., Dârü ihyâü't-türâsi'l-arabi, 1985
- el-Mizzî, Ebû'l-Haccac Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf, Tehzîbü'l- kemâl fi esmâi'r- ricâl, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf, 35 c., Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 2.bs., 1983

- Muhammed Tahir Malik, “Kitâbü’l-Meşyehati’l-Mez’ûme li İbrahim b. Tahmân” Mecelletü’l-ma’hedî’l-mahtûtati’l-Arabiyye, Kahire, C. XXII/2, 1976
- Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, el-Künâ ve’l-esmâ, Thk. Ahmed el-Kaşkarî, 2 c., Medine, Câmîati’l-İslamiyye t.y.
- Moğultay b. Kılıç, İkmâlü tehzîbi’l-kemâl, Thk. Adil b. Muhammed ve Üsame b. İbrahim, 12 c., Kahire, Daru’l-Fârûk, 2001
- Nesâî, Ebu Abdurrahman Sünenü Nesâî, Thk. A.Fettah Ebu Ğudde, 9 c., Haleb, Mektebetü’l-matbuati’l-İslami, 1986. (Suyutî’nin eser üzerine yazdığı şerhi ile basılmıştır.)
- Tesmiyetü Meşâyih, Mekke, Darü Alim el-fevâid, 2002
- en-Nevevî, en-Nevevî, et-Takrib ve’t-Teysîr li ma’rifeti süneni’l-beşîr en-nezîr, Thk. M. Osman el-Heşt, Beyrût, Darü’l-Kitabi’l-Arabi, 1985
- es-Safedî Ebü’s-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halil b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh, el-Vâfi bi’l-vefiyyât, Thk. Türkî Mustafa, 29 c., Beyrut, Dâru ihyaü’t-türâs, 2000
- es-Sem’ânî Ebû Sa’d Abdülkerim b. Muhammed Mansûr et-Temîmî, el-Ensâb, Thk. Abdurrahman b. Yahya el-Yemânî, 12 c., Kahire, Mektebetü İbn Teymiyye, 1980
- Sezgin, Fuad, Târîhü’t-türâsi’l-Arabî, Trc. Mahmûd Fehmi Hicâzî, Riyâd, Emîr Mıntika, t.y
- es-Suyutî Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, Tabâkâtu’l-huffâz, Beyrut, Dâru’l-Kütüb-i’l-ilmîyye, 1983
- et-Tâî Abdurrahman, Meşyeha’nın ismi, (Çevrimiçi) <http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=182976>, 10.10.2015
- el-Ukaylî Ebû Ca’fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ, Kitâbü’d-duafâi’l-kebîr, Thk. A. Emin Kal’acî, 4 c., Beyrut, Dâru’l-Kütüb-i’l-ilmîyye, t.y.
- Zehebi Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, el-Müktenâ fi serdi’l-künâ, Thk. A.Aziz Murad, Medine, el-Meclisü’l-ilmî, 1988
- Siyeru a’lâmi’n-nübelâ, Thk. Şuayb Arnavud v.d., 25 c., Beyrut, Müessesetu’r-risâle, 1981-1988
- Tezkiratü’l-huffâz, 4 c., Beyrut, Dâru’l-kütüb-i’l-ilmîyye, t.y.,
- Târîhu’l-İslâm ve vefeyâtü’l-meşâhîr ve’l-a’lâm, Thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf, 15 c., Beyrut, Dâru’l-garbi’l-İslamî, 2003